

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Zuzana Katrušáková

Motiv smrti v dílech autorů 19. století

Olomouc 2015

vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

„Prohlašuji, že svou bakalářskou práci na téma *Motiv smrti v dílech autorů 19. století* jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou všechny citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce.

V Olomouci dne: 23. dubna 2015

.....

podpis autora

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za pomoc při výběru tématu a trpělivost při zpracování mé bakalářské práce.

Obsah

1. ÚVOD	5
2. SMRT	7
3. FILOZOFIE SMRTI	10
4. MOTIV SMRTI V DÍLECH AUTORŮ 19. STOLETÍ.....	13
4.1. Romantismus	15
4.2. Realismus.....	20
5. MOTIV SMRTI V DÍLECH JANA NERUDY	24
5.1. Motiv smrti v próze.....	24
5.2. Motiv smrti v poezii.....	28
6. ZÁVĚR.....	31
4. POUŽITÁ LITERATURA.....	33

1. ÚVOD

Téma motivu smrti mnoha lidem připadá jako velmi pesimistické. Avšak málo z nás si uvědomuje, že smrt se týká každého, a to bez rozdílu. V dnešní době se nesetkáváme se smrtí tak často, jako v předchozích letech. Lidé umírají v hospicích, či nemocnicích, často jinde, než ve svých domovech v těsné blízkosti svých nejbližších, a proto si možná smrt tak nepřipouštíme. Dnešní doba nám nabízí spoustu prostředků k oddalování smrti, léky, prostředky pro omlazování, návody na prodloužení života a podobně. „*Lidová moudrost praví, že nic není v životě tak jisté, jako smrt. Jenomže to je pravda jen zčásti: máme sice jistotu, že jednou přijde konec našeho života, ale v tom, co smrt skutečně je, už taková jistota není. Smrt je vlastně velmi nejistá věc.*“¹ Lidé se snaží zjišťovat čím dál více informací o smrti. Jak bylo uvedeno na populárně naučné internetové stránce, smrt nemá černou barvu, tak jak si ji mnozí z nás s tímto stádiem života spojují, ale barvu modrou.² To narušuje naše stereotypní myšlení o smrti.

Literatura je jedna z krásných věd, která motiv smrti používá velice hojně a rozmanitě. Použití je různorodé a můžeme jej najít v nespočtu děl. Pro svou práci jsem si vybrala období 19. století. Od práce očekávám, že se dočtu, jak kteří autoři smrt přijímali, jestli jako úplný konec, nebo začátek něčeho nového. V tomto období mi imponuje zejména jeden autor, v jehož tvorbě můžeme motiv smrti také najít, a to Jan Neruda, jemuž bude věnována samostatná kapitola. Tento autor mě velmi zajímá, líbí se mi jakým způsobem rozvíjí fantazii čtenáře, jeho citlivost při psaní veršů, ale také schopnost zakomponovat do díla téma, jako je smrt. „*Víš – nebudu uvažovat o tom, co je po smrti, a nechtěl bych, aby ty verše byly plny smutku, jako psali básníci před námi.*“³ Řekl Jan Neruda svému blízkému příteli Antonínu Tollmanovi, jemuž je věnována sbírka Hřbitovní kvítí, o kterou se budu v práci zajímat. V první kapitole práce bych se chtěla věnovat smrti obecně, přiblížit co je smrt, ale také zabrousím do tématu sebevražd, protože i v literatuře se u některých autorů vyskytují. Druhá kapitola se věnuje filozofii smrti, zmínky o ní v rámci dějin. Jelikož je zkoumání smrti velmi složité a z velké části neprobádané, budu se

---

¹ Antroposofia [online] 2010 [cit. 2014-04-19] Dostupné z: http://antroposof.sk/diela_pc/toman_smrt_jista.pdf

² Jedná se o článek: Dostupné online <<http://zoom.iprima.cz/clanky/vedci-poprve-vyfotili-smrt-je-blede-modra>>

³ KOVÁŘÍK, Vladimír. Mládí Jana Nerudy : čtení o dětství, chlapectví a jinošství velkého básníka. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1955. s. 181

obecnému a filozofickému pojetí věnovat spíše okrajově. V další kapitole se již budu věnovat literatuře, a to 19. století s účelem nahlédnout na autory, u kterých motiv smrti můžeme spatřit. Klíčovými literárními proudy v 19. období jsou romantismus a realismus. Cílem práce je nahlédnout jestli se změnilo pojetí smrti v rámci proudů, zda se u autorů objevují odklony od stereotypu a jestli jsou mezi jednotlivými díly nějaké spojitosti či rozdílnosti. Podrobně se budu věnovat spisovatelům, u kterých podle předchozích poznatků předpokládám výskyt zkoumaného motivu. Mezi ně patří Karel Hynek Mácha, Karel Sabina, Karel Jaromír Erben, Karel Václav Rais, Božena Němcová, Jan Karafiát a nejpodrobněji bych se chtěla věnovat dílu dříve zmiňovaného Jana Nerudy. Závěrem práce je zjistit, zda se vybraní autoři zmiňují o smrti ve svých dílech, zda je tato myšlenka pro jejich dílo klíčová, kdo a jakým způsobem zakomponoval smrt do svého díla a jestli z vybraných děl vyplývá, co po ní očekávají.

2. SMRT

Pro „smrt existují spousty různých definic a tvrzení, které by nám tento pojem měli osvětlit. Můžeme se s nimi setkat na každém kroku, jak na internetu, tak v knihách, časopisech, billboardech a podobně. Smrt je „*Stav organismu po ukončení života, úplná a trvalá ztráta vědomí.*“⁴ Z lékařského pohledu je to „*stav, kdy u člověka dochází k nezvratným změnám mozku, při nichž nastane selhání funkce a zánik center řídících krevní oběh a dýchání. Zánik jedince, u něhož vymizí známky života a jejich funkce.*“⁵ Další definice říká, že „*Smrt (mors) je individuální zánik organismu, tedy také člověka. V jistém slova smyslu se dá říci, že člověk umírá od narození.*“⁶ Otázka bytí je jednou z nejzáhadnějších otázek v dějinách lidstva. Po staletí se jí věnují řady filozofů, vědců, spisovatelů. Tato otázka se však týká každého člověka, právě proto je toto téma tak důležité. Fenomén života a smrti se neustále opakuje. Je důležité, aby něco vznikalo, ale také aby zanikalo. Kdyby stále jen vznikal nový život, na zemi by bylo přelidněno, naopak kdyby jen zanikal, vše by vyhynulo. Z toho vychází, že smrt patří k žití, stejně jako žití ke smrti. Odpověď na otázku, zda po smrti něco existuje, můžeme pouze předpokládat. Věda zabývající se smrtí a toho co se jí týká, se nazývá THANATOLOGIE (pojmenována podle řeckého boha, smrtelného spánku a smrti, Thanu). Podle Prof. RNDr. PhDr. Heleny Haškovcové, CSc., která je česká biologka a filosofka, profesorka lékařské a zdravotnické etiky⁷, která se tomuto tématu věnuje (například v knize Thanatologie nauka o umírání a smrti), je být odborníkem v oblasti smrti velmi morbidní. Pro každého člověka může smrt znamenat něco jiného. Věřící lidé mají naději, že nás i po smrti něco čeká, třeba nebe, nebo peklo. Nepředstavují si smrt jako něco čistě záporného, ale také si nepředstavují, že je to pokračování pozemského života. Lidé také věří, že tělo je smrtelné, ale duše nesmrtelná, a proto se může po smrti vtělit do nového těla. Známou myšlenkou je reinkarnace, což znamená převtělování duše do nového těla, třeba i zvířecího. Mohlo by to také znamenat, že pokud by se duše našeho blízkého převtělila do zvířete, které bychom zabili, zavraždili bychom našeho blízkého, této myšlence se věnoval Empedokles. Všichni jistě známe myšlenku, že po smrti přichází nový život. Mnoha lidem se přihodilo, že někdo blízký zemřel, ale

⁴ Smrt [online]. 2009 [cit. 19. března 2015]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Smrt>>.

⁵ VOKURKA, Martin - HUGO, Jan. Velký lékařský slovník. 5. aktualiz. vyd. Praha: Maxdorf, c2005. xv, 1001 s. ISBN 8073450585. s. 836

⁶ HAŠKOVCOVÁ, Helena. Thanatologie : nauka o umírání a smrti. 1. vyd. Praha: Galén, c2000. 191 s. ISBN 8072620347. s. 74

⁷ Helena Haškovcová [online]. 2009 [cit. 19. března 2015]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Helena_Ha%C5%A1kovcov%C3%A1>.

v zápětí se narodil do rodiny nový člověk. Je zde i skupina, co je přesvědčena o tom, že smrt je absolutní konec všeho, ale také část lidí, co vůbec netuší co by se mohlo stát. Atomisté věřili, že smrt je rozpad duše na atomy, ty se pak mohou opět spojit. I vnímání smrti je pro každého individuální a záleží na mnoha faktorech. Například, zda jsme na příchod smrti připraveni, nebo nás potkala z nenadání, Jedná– li se o smrt naši, blízkého, nebo úplně cizího člověka. Zasáhnout nás může i smrt někoho, koho jsme za celý život nepoznali, ale byli jsme s ním nějak citově svázáni, nebo s ním byli svázáni naši blízcí přátelé. Může jít o oblíbeného spisovatele, zpěváka, malíře, sportovce. Smrt může být náhlá, rychlá nebo pomalá. Náhlou spojujeme většinou s nějakou nehodou, tragickou smrtí (při autonehodě, smrtelném úrazu), rychlou s nemocí, která má kvapný průběh (infarkt myokardu). Náhlá a rychlá smrt nás zasáhne zcela nepřipravené na rozdíl od smrti pomalé, na kterou se jak my, tak naši příbuzní můžeme připravit. Smrt může být předčasná, přiměřená, nebo v požehnaném věku. Také však může nastat situace, kdy si ji člověk způsobí sám, a to neúmyslně sebezabitím, nebo úmyslně sebevraždou.⁸ Podle knihy *Dějiny sebevražd*: „ *Každá osoba má svůj způsob sebevraždy, který je více či méně v módě, ale oběšení bylo a zůstává nejrozšířenější technikou. Dnes samo představuje polovinu použitých prostředků.*“⁹ Možnosti sebevraždy jsou různorodé, od utopení, požití jedu, pořežáním, zastřelením, skokem z výšky či pod dopravní prostředek, až po podivuhodné jako jsou sebevraždy pomocí zvířat, upálením, nebo nepochopitelné pomocí pekelných strojů, kdy si lidé, často trpící vážnými duševními poruchami, vyrobili vlastní gilotinu, stroj, při které jsou pohřbeni za živa, vlastní elektrické křeslo na kterém muž zemřel „ugrilováním“ a v neposlední řadě si jeden muž vyrobil gilotinu pomocí klavíru, který mu při dopadu zlomil krční obratle a přivodil okamžitou smrt. Sebevražda se nemusí týkat pouze jedince, ale také skupiny lidí, kdy se najednou zabili desítky stovky, ale i tisíce osob.¹⁰ Lidé se mohou pro sebevraždu rozhodnout, protože prožívají nějakou nepřekonatelnou životní situaci, kterou nedokáží sami vyřešit. K rozhodnutí dobrovolné ztráty života může vést i zjištění smrtelné nemoci, nešťastná láska, umrtí blízké osoby a spousta dalších problémů. Také může člověk přijít o život zásluhou někoho jiného, to pak hovoříme o vraždě.

---

⁸ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie : nauka o umírání a smrti*. 1. vyd. Praha: Galén, c2000. 191 s. ISBN 8072620347. s. 75

⁹ MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003. 414 s. ISBN 80-903001-8-9. s. 19

¹⁰ MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003. 414 s. ISBN 80-903001-8-9. s. 19- 42

Za zmínku stojí zařízení, která pomáhají psychicky se vyrovnat ze smrti. Mezi nejznámější zařízení patří hospice, u kterých je klíčová pomoc rodinných příslušníků. „Podle medicínských odborníků je hospic zdravotně sociální a lůžkové zařízení, v němž je podstatnou péče právě role rodiny, překonání osamělosti a úzkosti, vytváření možností umírat pokud možno v domácím prostředí, v ošetrovatelství a při léčbě bolesti.“¹¹ Smrt ani neoddalují, ani nepřivolávají, pouze se snaží umírání „zpříjemnit“. Psychologie také pozoruje a zkoumá jednotlivé reakce na zjištění přicházející smrti a snaží se pomáhat je zvládat. Podle Elizabeth Kübler- Rossové, švýcarské psycholožky a specialistky v oblasti smrti a umírání v terminálním stavu, procházíme 5 stupňů zármutku.

Popírání (*denial*) – Je dočasné, jedinec se prostřednictvím popírání brání nadcházející situaci. Jde o šok, který může trvat různou dobu.

Hněv/agrese (*anger*) – Jedinec je plný vzteku a závisti, mnohdy nechce spolupracovat. Snaží se vinu hodit na někoho jiného, a tak si situaci odůvodnit.

Smlouvání (*bargaining*) – Jde o naději, že jedinec dokáže formou smlouvání oddálit či odložit přicházející smrt.

Deprese (*depression*) – Během další fáze si jedinec uvědomuje jistotu smrti, která se blíží. Je proto uzavřený, odmítá komunikovat, většinu času pláče, žije ve strachu a úzkosti. Toto období je velmi důležité, musí proběhnout, aby si dotyčný připustil to, co se bude dít.

Smíření (*acceptance*) – Poslední fáze, ve které se dotyčný smíruje se smrtí, dochází k uvolnění a pacient začíná spolupracovat.

Tyto fáze nepostihují jen člověka, kterého čeká smrt, ale i člověka při ztrátě milované osoby, nebo změně životní situace. Jednotlivé fáze nemusí jít po řadě a dokonce některá vůbec nemusí proběhnout. Každý člověk projde minimálně dvěma z nich.¹²

---

¹¹ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: Epoque, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 320

¹² Model Kübler-Rossové [online]. 2009 [cit. 18. dubna 2015]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Model_K%C3%BCbler-Rossov%C3%A9>.

3. FILOZOFIE SMRTI

Již v nejstarších filozofických dílech lze pozorovat myšlenky týkající se smrti. Jako první se motiv smrti nachází v eposu o Gilgamešovi, který datujeme asi 2000 př. n. l., Je to příběh týkající se otázky tajemství věčného života a úzkosti ze smrti v kontrastu s přátelstvím. Člověk může být nesmrtelný tím, co po sobě zanechá. Jako jednu z dalších myšlenek související s pojetím smrti používají filozofové arché, které bychom mohli považovat jako počátek, východisko a původ všeho, filozofové považují za arché různé látky. Anaximandros (610 př. n. l.) pokládá za své arché apeiron. Jediná jeho doslovně zanechaná věta zní: „*Arché jsoucí věci je apeiron. Z čeho však jsoucí věci vznikají, do toho také zanikají podle své povinnosti; neboť se navzájem trestají a sobě odplácejí za svou nespravedlnost podle určení času.*“¹³ Pythágoras (580- 500 př. n. l.) Dle něj je duše příbuzná bohu, a sama má božskou povahu. Po smrti se duše odproštuje od těla a může se převtělit. Podobné myšlenky se objevují i u Empedokla (492-432), nejzajímavější myšlenkou je, že pokud zabíjíme zvíře, může mít však lidskou duši eventuálně duši zemřelého přítele, či příbuzného a dopouštíme se tak kanibalismu.¹⁴ Podle Platóna (427-347 př. n. l.) je duše nesmrtelná. Je vězněná v těle a smrt je jejich oddělením. Pokud by to byla pravda, tak až po smrti budeme osvobozeni a můžeme uskutečnit své plány. „*Lidská duše je nesmrtelná a nezničitelná*“¹⁵ *Vše vzniká ze svého protikladu: den z noci, bdění ze spánku a naopak. Proto vzniká mrtvé ze živého a živé z mrtvého.*“¹⁶ Na Platóna navazují další filozofové. Zenón z Kitia (335-265 př. n. l.) je zakladatel stoické filosofie. Vypracoval ideál apatie, což je stav odolnosti člověka vůči vášním a různým hnutím mysli, vrchol a cíl dobře vedeného života, „přemožení vášní rozumem“¹⁷ Jako jeden z dalších je Panaitios z Rhodu (180-112 př. n. l.). Smrt postupně ztrácí pro stoickou filozofii význam. Nezáleží na smrti samotné, nýbrž na vztahu ke smrti, kterého můžeme během života dosáhnout. Postupně se však filozofové navracejí k Platónově myšlenkám o nesmrtelnosti duše. Patří mezi ně například Poseidónios (130-51 př. n. l.), podle kterého nelze zaniknout, jelikož jsme součástí božského celku. Oproti němu stojí Seneca (4 př.n. l. – 65 n. l.), který

---

¹³ SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X. s. 115

¹⁴ SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X. s. 112-125

¹⁵ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: Epocha, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s.48

¹⁶ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2002. Str. 74.

¹⁷ *Ottův slovník*, heslo Apatie ve filosofii.

sympatizuje s epikurejskou myšlenkou, že smrt se nás netýká, protože je nebytí.¹⁸ Epikúros ze Samu (341-270 př. n. l.) na rozdíl od Platóna nepovažoval duši za nesmrtelnou. Jeho nejznámější epigram o smrti zní: „*Zdánlivě nejhorší ze všech zel, smrt, nemá pro nás žádnou důležitost, neboť dokud tu ještě jsme, není tu smrt; a až se smrt dostaví, už tu nebudeme.*“¹⁹ Člověk, který nevnímá, nic neví, smrt znamená ztratit schopnost vnímání, a proto se jí nemusíme bát, jelikož až nastane, tak my už tu nebudeme. Pozadí jeho myšlení mu poskytl atomismus, kterému se věnovali Démokritos (460- 371 př. n. l.) a Leukipos (cca 440 př. n.). Při smrti člověka se atomy, jež jsou spojeny v tělo člověka, opět rozpadají. Tak lze smrt chápat jako přirozenou změnu. Pokud si smrt vysvětlíme tímto mechanickým způsobem, není třeba se jí bát, protože se jedná pouze o přirozený proces.²⁰ Existuje další nespočet filozofů zabývajících se smrtí. jako například Herakleitos (550-480 př. n. l.) „*Zrodivše se chtějí žít i mít smrt a zanechávají dítky, aby sami mohli odejít.*“²¹ Démokritos z Abdér (460-360 př. n. l.) „*Lidé prchající před smrtí, běží za ní*“²² Anaxagorás z Klazomen (499-428 př. n. l.) „*Žádná věc nevzniká a nezaniká, nýbrž ze jsoucích věcí se směšuje a rozlučuje...*“²³ Sókratés (469-399 př. n. l.) „*Není pravda, že každý se bojí smrti, neboť nikdo neví, zda není naopak pro člověka nejvyšším požehnáním.*“²⁴ Michel de Montaigne (1533-1592) „*Kdo by lidi učil umírat, učil by je žít.*“²⁵ René Descartes (1596-1650) ve své filosofii hovoří o substancích, což jsou věci, které ke své existenci nepotřebují žádné jiné věci. Uznává dvě, a to substanci myslící a substanci rozlehlou. Pokud myslíme, tak jsme. Smrt chápe jen jako konec stroje (tělo), který přestane fungovat. Co se stane poté již Descartes neuvedl.²⁶ Podle Arthura Schopenhauera (1788-1860) by se bez smrti ani nefilozofovalo. „*Od smrti, od strachu ze smrti, začíná veškeré poznání světa*“²⁷ Smrt postihuje naše vědomí. Ve chvílích spánku či bezvědomí nevnímáme svět kolem nás a vše co se děje. „*Spánek je bratrem smrti,*

¹⁸ SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X. s. 126-145

¹⁹ Epikúros [online]. 2009 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://www.databazeknih.cz/zivotopis/epikuros-8750>>

²⁰ SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X. s. 146

²¹ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: Epoque, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6. s. 47

²² Citáty o smrti [online]. 2009 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://ecitaty.wz.cz/citaty-o-smrti.html>>

²³ Anaxagorás [online]. 2004 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1889>>

²⁴ Sokratés [online]. 2009 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://azcitaty.cz/citaty/sokrates/>>

²⁵ <http://www.citaty-slavných.cz/vyhledavani/%C5%BE%C3%ADt>

²⁶ SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X. s. 166-168

²⁷ Tamtéž. s. 198

bezvědomí jejím dvojčetem.”²⁸ A. Schopenhauer nazývá druhem species, což je druh, který drží svět světem. Individuum zaniká, ale živočišstvo i rostlinstvo tu bude nadále, to by mělo jednotlivce uklidňovat. Dále je smrt ovlivněna časem, ale pokud bychom odstranili čas, nemohl by být ani konec. „*Smrt je časovým koncem časového jevu. Jakmile však odstraníme čas, není již žádného konce, to slovo tak ztrácí jakýkoli význam*“²⁹ Naším začátkem nemusí být narození, nýbrž navrácení se zpět do života. Jediné co nikdy neumírá je vůle a tělo je spojovacím článkem mezi ní a intelektem, který obdržíme od matky, ale je nesmrtelný.

---

²⁸ SHOPENHAUER, Arthur. *O smrti*. Brno: “Zvláštní vydání...”, 1996. ISBN 80-85436-41-8str.14

²⁹ SHOPENHAUER, Arthur. *O smrti*. Brno: “Zvláštní vydání...”, 1996. ISBN 80-85436-41-8str.18

4. MOTIV SMRTI V DÍLECH AUTORŮ 19. STOLETÍ

Motiv smrti se v literatuře objevoval už ve starověku, například ve dříve zmiňovaném Eposu o Gilgamešovi. V dřívější době byla velmi silná víra v posmrtný život, proto mrtvým byly do hrobů přikládány věci, které by jim mohli napomoci v cestě do světa neživých. Ve středověku se setkáváme se smrtí prostřednictvím hrdinských eposu, legend, ale také nám slouží tzv. „spory“ (například: Oráč z Čech: „*Ty krutá hubitelko všech lidí, ty která hanebně vyobcováváš všechny lidi, zhoubce a vrahu všech lidí, ó smrti, buď prokleta!*“ Poté vstupuje do sporu Bůh: „*Smrti život, tělo zemi, duši nám*“³⁰) V dalších staletích se díky pokroku dokázala prodlužovat délka života, byly zlikvidovány různé epidemie, mory, nemoci, ale na řadu přišly choroby nové, se kterými se doposud lidstvo nesetkalo. „*Přirozená smrt tak stále více mizí z našeho zorného úhlu a je nahrazována mediálně zprostředkovatelným, ovšem patřičně barvitým obrazem smrti násilné a tragické* [...]“³¹ Postupně byl strach z vlastní smrti nahrazován strachem ze smrti blízkých. V 19. století prošli smrt a proces umírání několika proměnami. Lidé začali umírat mimo domov a přesunuli své poslední chvíle na nemocniční lůžka. Ke konci století již začaly být vylučovány z těchto aktů děti, které dříve byly všeho součástí. Velmi zajímavé je, že událost pohřbu přišla dětem velmi radostná. (Byl to den, který lze srovnat s poutí, či Vánocemi. Všude bylo mnoho jídla, hrála hudba, voněly svíčky a kolem se to hemžilo lidmi).³² Tato tradice zasahuje i do 20. století, kdy často děti ani nevěděli, že se jedná o pohřební hostinu, ale spíše si ji srovnávali s velkou rodinou akcí, na které je spousta jídla a pití.

Klíčovými proudy období 19. století je romantismus a realismus. Smrt se nevyvíjela pouze reálném životě, ale také v literatuře. Na konci století se na scéně objevuje Otokar Březina, jeden z prvních českých básníků nové doby, který chápal smrt, jako přechod do vyšší společnosti. Březina tvrdil, že žijeme na „*úpatí pohoří smrti a duše je na*

---

³⁰ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 182

³¹ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 10

³² Tamtéž s.14- 15

zemi v exilu“³³. Tato myšlenka se shoduje s myšlenkami Platóna, který taktéž věřil, že až po smrti se duše odprostí od těla, které je naším vězením. Mezi autory, píšící o smrti, patřil například Jiří Josef Antonín Karásek ze Lvovic, který v jedné ze svých sbírek píše: „ *na smrt čekal jsem, jak na milence v touze*.“ Dále také Karel Hlaváček se svým zvoláním: „*smrt, smrt! Ta jediná nás vykoupí, ta jediná, veliká dobroditelka naše!*“³⁴

KALENDÁŘNÍ POVÍDKY

Za první zmínku stojí pravidelné objevování motivu smrti 19. století v kalendářních povídkách. Téma smrti se zde vyskytovalo velmi rozmanitě. Například v kalendáři hospodářském, katolickém i rodinném. Ty plnily zejména funkci zábavní, ale i přes to jsme mohli najít i povídky plné smrti. Ani tento druh literatury se nevyhnul kritice. Kritizoval například Václav Bolemír Nebeský.

Tento druh kalendářních povídek by se dal zaznamenat do 3 okruhů. Jako první je to okruh, kdy je motiv smrti používán na začátku, jako dějové východisko, a to například u povídky *Muž s břehu* s podtitulem *Pravdivý příběh*, vydán v kalendáři *Koleda, kalendář na rok obyčejný 1858*. Druhá pozice je taková, že příběh ve smrt vyústí. Příklad najdeme v textu *Katova dcera* s podtitulem *Původní povídka od Anny Kutnohorské*. Až samotná tragická smrt, v níž je pointa příběhu, oslovuje čtenáře. Pro třetí pozici je typická ponurá situace smrt tvoří celistvé *memento mori*. Smrt je všudypřítomná, a tak není možné, aby příběh vyzněl pozitivně. Příkladem je *Tajuplná závěť*.³⁵

---

³³ Tamtéž s. 184

³⁴ Tamtéž s. 184- 185

³⁵ LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3. s. 178-181

4.1. Romantismus

Mezi předního romantického spisovatele řadíme Karla Hynka Máchu. Je nezbytné se mu věnovat, protože patří mezi autory 19. století, v jehož básnické tvorbě se velmi často objevuje motiv smrti. Mezi jeho nejznámější dílo patří *Máj*, svou dobou mnohdy nepochopený. Někteří zlí jazykové nazvali *Máj* jako „*tím, co se nic nenazývá*“³⁶. Je to dílo stále živé, které nese vážný odkaz českého básnictví. Již děti na základnách školách se učí první verše této nadčasové básně. Motiv smrti se zde vyskytuje několikrát. Mácha smrt nespojoval pouze s osobami, ale můžeme zde spojení najít i s věcmi neživými. Navíc zde dochází s bezprostředním kontaktem se smrtí, když se hlasy duchů a okolní krajina v prvním intermezzu rozezvučí o brzkém příchodu Strašného lesů pána do jejich světa. „*Jeden hlas // Ted' pravý čas! – připravte stán – neb zítra strašný lesů pán mezi nás bude uveden. ... Krtek pod zemí // Já zatím hrob mu vyryji*“. Dochází zde ke třem různým smrtím, vraždou, sebevraždou a trestu smrti. Jako první se dozvídáme o vraždě, kterou spáchal Vilém. „*On hanu svou, on tvoji vinu se dozvěděl; on svůdce tvého vraždě zavraždil otce svého. Msta v patách kráčí jeho činu. – Hanebně zemře.*“ Jak je patrné z veršů Vilém zavraždil svůdce Jarmily, ale nedozvídáme se žádné podrobnosti o tom, jak jej zbavil života. Ve filmu českého režiséra F. A. Brabce z roku 2008, mu Vilém podřeže hrdlo. Hned v zápětí v knize umírá Jarmila, která spáchá sebevraždu. Skočí ze skály do jezera a utopí se. Je oblečena v býlích šatech, nejdříve v nich čeká na milého, ale později se bílá mění v barvu smrti. V čínské, vietnamské a indické kultuře je bílá barva se smrtí spojována a smuteční oblečení je bílé.³⁷ „*Tiché jsou vlny, temný vod klín, vše lazurný se pláštěm krylo; nad vodou se bílých skví šatů stín, krajina kolem šepce: „Jarmilo!“ v hlubinách vody: „Jarmilo! Jarmilo!!“* Dle Dějin sebevražd je utopení dalším z oblíbených prostředků, hned po zmiňovaném nejoblíbenějším oběšení. Lidé si raději vybírají jezera a řeky, než moře a bazény.³⁸ Jarmila si vybírá jezero. Jako poslední nejsilněji pocítujeme brzkou smrt Viléma, který bude popraven a lámán v kole. Autor kontrastně popisuje krásy okolní přírody s nadcházejícím koncem života. Vilém přemýšlí o smrti, a co nastane po ní. „*Tam všechno jedno, žádný díl - // vše bez konce – tam není chvíl, // nemine noc, nevstane*

---

³⁶ VAŠÁK, Pavel. Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy. 1. vyd. Praha : Akropolis, 2007. s. 76

³⁷ Bílá [online]. 2014 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/B%C3%AD1%C3%A1#Pou.C5.BEit.C3.AD_a_symbolika_b.C3.ADI.C3.A9_b_arvy>

³⁸ MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003. ISBN 80-903001 s.22

den, // tam času neubývá. - // Tam žádný – žádný – žádný cíl - // bez konce dál – bez konce jen // se na mě věčnost dívá. // Tam prázdno pouhé – nade mnou, // a kolem mne i pode mnou // pouhé tam prázdno zívá. - // Bez konce ticho – žádný hlas - // bez konce místo – noc i čas --- // to smrtelný je mysle sen, //toť, co se, 'nic' nazývá. // A než se příští skončí den, v to pusté nic jsem uveden.“ Podle veršů je po smrti absolutní konec, ale posmrtný život není popírán, avšak v úplném zatracení, v nekonečnu, kde nic není. Když Viléma vedou na popraviště, autor bílou barvu zdůrazňuje ve verších několikrát. Hovoří o býlích stavení, bílých oblacích, bílých květinách, hejnech býlích ptáků. Je psáno i o jiných barvách, ale na první pohled je bílá popisována nejčastěji a spojována se smrtí také u Jarmily. Odvádí nás to od stereotypu, spojení smrti s černou barvou, protože o černé barvě se autor nezmiňuje, snad jen při popisu temných černých hor. Vilém je oblečen svátečně ve vši kráse. Jeho smrt provází spousta lidí, kteří velmi hlučí, někteří se za něj modlí, jiní pokřikují. *„Obnažil vězeň krk, obnažil ňadra bílé, // poklekl k zemi, kat odstoupí, strašná chvíle - // pak blyskne meč, kat rychlý stoupne krok, // vkol tne meč, zločinci blyskne v týle, // upadla hlava – skok i – ještě jeden skok- // i tělo ostatní ku zemi se teď skloní.“* Poté je Vilém lámán a vpleten do kola, jeho hlava je položena na vrchol. Po celém dni, kdy se na něj chodili dívat smrtelníci, se zaradovaly i mrtví, kteří se na Viléma už těšili.

Nejedná se pouze o báseň Máj, motiv smrti se vyskytuje i v dalších básních. *„Zde ve spánku leží pohřížení, // snu blahý obestřel je mrak, // už netrudíse obtížemi, // je navždy zastřen zbledlý zrak. // Jim hluboká vládne noc, // stkví všude jen zmaru moc, // a pouhý mír zde vládne všem, // ó kéž by i mně je domovem.“* Tato báseň s názvem Hřbitov ze sbírky *Básní* poukazuje na autorovu sympatii se smrtí a věčným klidem. *„Mácha má odvalu přijmout poznání, že lidský osud se uskutečňuje jedině v pozemském životě“.*³⁹ Autor smrt popisuje, jako něco kde není nic, umírání je postupným pocitem osamocování. V knize *Pouť krkonošská* „zemřelí mniši mají možnost ožít vždy na jeden den v roce, dávají však nakonec přednost stále smrti před stálou nadějí.“⁴⁰ Z popisu v Máchových básních chápeme smrt jako absolutní konec. O několik desítek let se objevuje na české literární scéně Otokar Březina, který oproti Máchovi nepopíral posmrtný život. Sympatizuje s myšlenkami Platóna. V jeho básních se mrtví mohli vracet za svými blízkými. To je patrné například v básni *Matka*. *„A půlnoc zelená když svítí nočním tiším, // ty z hrobu povstáváš a semnou lože sdílíš; // v svém dechu známý rytmus tvého dechu slyším // a vlnou*

³⁹ Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století : slovníková příručka. Vyd. 3. Praha : Československý spisovatel, 1982. s 120

⁴⁰ Tamtéž s.120

*mého hlasu oživená kvílíš.*⁴¹ V Máchově díle se sice také mrtví navracejí, ale pouze za účelem lákat živého na onen svět. Březina sám tvrdil, že jeho dílo je katolické⁴², proto není překvapením, že se mohl se svou matkou setkat, i když byla po smrti.

Autor, který měl velmi blízko k Máchovi je Karel Sabina. „Současníci měli podezření, že autorem Sabinovy povídky Hrobník je Mácha, dnes se ozývá (velmi chabě opřené) podezření opačné, že některé posmrtně vydané práce Máchovy jsou dílem Sabinovým.“⁴³ Na začátku knihy se dočteme o Záveském rybníce, ve kterém je každý rok nalezena mrtvola, a také je zde popisováno, že se našla bezhlavá mrtvola hraběte, „*Lidé se utopily v rybníce (...) každý rok se musí vytáhnout mrtvola z rybníka (...) našla se bezhlavá mrtvola hraběte*“⁴⁴ Později se dozvídáme, že matka hrobníkovy dcery Kláry, je mrtvá. Jako další umírá Alžběta. Za nejmorbidnější část považuji, když hrobník podává Kláře lebku její matky. „*Hleď, tato holá lebka bývala krásnou hlavou. V těchto prázdných děrách třpytivaly se oči co jasné hvězdy, a kteréhokoliv srdce kdy dosáhly, ranily je pokaždé bleskem svým.... Čarokrásná hlava ona v hnusnou proměnila se lebku, an zatím tělo nadzemské krásy v hrobě uhnulo. ... Hle, toť jest lebka zemřelé matky tvé!*“ Během čtení se dozvídáme, že hrobník okrádal mrtvé. Jako další bezprostřední setkání se smrtí zažije Vilím, když onemocní a později je lékařem prohlášen za mrtvého, avšak mrtvý není. Prodělal záchvat, při kterém padl do bezvědomí a nebylo mu srce, což oklamalo lékaře. Z „mrtvých“ vstane až poté, co se mu hrobník vyznává, že zabil jeho otce, protože se zajímal o Marinku, kterou miloval, během okrádání jej poraní, načež se Vilím probudí. Marinka umírá, když porodí dceru Kláru, které se hrobník ujme. Příběh se pak vrací do přítomnosti, kdy Klára vstupuje do kláštera a je přivezeno tělo hrobníka, jež bylo nalezeno v rybníce. Klára pak pokládá obličej k zemi, při obřadu se stává klášterní sestrou, ale už nikdy nevstane. Jak můžeme vidět, se smrtí se setkáváme v této knize několikrát a tento motiv je klíčovým. O tom, co nastane po smrti, se v díle nedozvídáme.

Další spisovatelem období romantismu je Karel Jaromír Erben. V jeho nejznámější sbírce Kytice se se smrtí potkáváme v téměř každé básni. Nejčastěji se zde setkáváme s trestem, který přichází po nějakém provinění. V téměř všech baladách nalezneme motiv

---

⁴¹ BŘEZINA, Otokar. Tajemné dálky. Praha : Regulus, 1993. 91 s. ISBN 8090156401 s. 13

⁴² DEML, Jakub. Mé svědectví o Otokaru Březinovi. 2. vyd., (Ve Votobii 1.). Olomouc : Votobia, 1994. 554 s. ISBN 8085619075.

⁴³ Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století : slovníková příručka. Vyd. 3. Praha : Československý spisovatel, 1982. s. 170

⁴⁴ SABINA, Karel - KREJČÍ, Karel. Hrobník. 8. vyd. Praha : Odeon, 1977. 176 s. Skvosty české literatury. s.2

smrti. U první Kytice, kdy na hrobu zemřelé matky rozkveté Mateřídouška. Motiv rostliny na hrobu zemřelého nalezneme častěji, avšak pouze v básni Kytice je to Mateřídouška. Později je to pouze tráva. V Pokladu se v úvodních verších dozvídáme o smrti manžela, který je v chrámu zakryt černou rouškou. Matka pak málem přijde díky chamtivosti i o dítě. Ve svatební košili narazíme na smrt vícekrát. *„Žel bohu, kde můj tatíček? // Již na něm roste trávníček! // Žel bohu, kde má matička? // Tam leží – podle tatíčka! // Sestra do roka nežila, // bratra mi koule zabila. // Měla jsem, smutná, milého, // život bych dala pro něho! Do ciziny se obrátil, potud se ještě nevrátil.“* O smrti rodičů a sestry nevíme nic, ale o bratrovi víme, že byl zastřelen. Stejně jako v Kytici, je hrob zarostlý, ale pouze trávou. Vše se odehrává v noci, dívka prosí o navrácení milého, nebo o zkrácení života. Na smrt narazíme prostřednictvím umrlce, který si pro ni přišel, z čehož vyplývá, že autor nepopírá posmrtný život. Mrtví v noci vstávají z hrobů a vracejí se při kohoutím zakokrhání. V básni můžeme najít i symboliku bílé barvy stejně jako u Máchy. Oproti Máchovi, která kontrastně popisuje krásnou májovou přírodu, je u Erbena vše ponuré a hororové a prostředí je velmi pochmurné, tak jak by se očekávalo při střetnutí s mrtvými, ale nejedná se pouze o Svatební košili. V další baladě s názvem Polednice se setkáváme s neúmyslnou vraždou dítěte. O samotné smrti se moc nedovídáme, jen to, že matka tak silně tiskne své dítě k hrudi, až ho sama zardousí. Autor se inspiruje v lidové tradici, kdy si polednice chodila pro zlobivé děti. Podobnou osobou byla klekánice, která trestala děti, když bylo po večerním zvonění. Ve zlatém Kolovratu je pojetí smrti poněkud drastičtější, když macecha a její dcera zabijí a připraví o oči a končetiny krásnou Doru. Na konec samy zažijí to co Dorka. *„Z hlavy jim oči vyňaty, // ruce i nohy uťaty: // co prve panně udělaly, // toho teď na sebe dočekaly // v lese hlubokém.“* Štědrý večer je magický svátek, kdy může být odhalena budoucnost. Dívky zjistí, že jedna bude mít svatbu, ale druhá zemře a to se taky stane. Okolnosti neznáme, ale dozvídáme se, že při pohřbu kříž na dívčině rakvi byl černý, ale družičky, které šly za rakví, byly oblečeny v bílém, což je překvapivé vzhledem k smuteční události. V Holoubkovi objevuje postava vdovy, o smrti jejího muže nic nevíme, ale ona se sama zavraždí, a to utopením, jak bylo dříve zmiňováno utopení je druhý nejoblíbenější způsob sebevraždy. Vdova se utopí stejně tak, jako Jarmila v Máji, ale v řece. Oproti svatební košili, kdy mrtvý mohl do normálního světa, v této básni to autor popírá. V hrobě mrtvý neslyší, ani se nemůže obrátit. Ve Vodníkovi stejně, jako v Polednici, zemře také dítě. Na začátku balady umírá mladá dívka, nešťastnou náhodou se utopí v jezeře. Podrobněji je popisována smrt miminka, které najde matka s dcerou před dveřmi v louži krve s oddělenou hlavou od těla. Celá událost se odehrává zase večer a pro

větší atmosféru burácí všude bouře. Zazní známá fráze. „*Dětská hlava bez tělíčka a tělíčko bez hlavy.*“ V celé kytici jsou několikrát použity nadpřirozené jevy a různé symboliky, autor se hojně inspiruje v lidové pověsti, a to se také odráží na smrti. Špatné věci se dějí hlavně v noci, většinou je smrt spojována s černou barvou, až na některé výjimky, kdy je do kontrastu k černé přidávána bílá. Autor věří v posmrtný život a mrtví mohou ve většině případech komunikovat s živými. Můžeme zde najít postupný proces přecházení ke stereotypu a lidovění. Autor nenásilně přechází od bílé barvy k černé, často jsou použity lidové tradice.

4.2. Realismus

Předním představitelem realismu je Karel Václav Rais, autor prozaického díla s venkovskou tematikou, *Kalibův zločin*. Ač se na první pohled může zdát, že v tomto díle došlo pouze jedenkrát k vyobrazení smrti, není tomu tak. Ústřední postavou je Vojtěch Kaliba, který po návratu z vězení zabije svou ženu. K vraždě ho dovedla Karlina nevěra. Vojtěch ji zabije motykou, kterou ji zasekne do týlu, Karla je na místě mrtvá a Vojtěch upadá vedle ní. Je zdrcen z toho, že ji zabil. Vražda se stala v noci, což ještě více vygradovalo děj. Smrt nemine ani jej, zemře o několik dní později po Karlině pohřbu. Kukelka po jeho smrti otevírá okno světnice, kde Vojtěch leží, aby jeho duše byla volná a mohla odletět. Z toho vyplývá, že podle autora se po smrti duše zachová a dál existuje. Autor smuteční obřad zbarvuje do černé barvy, při průvodu hraje kapela. I přes snažení Boučkové, mnoho lidí nepřišlo. V knize se dozvídáme o více smrtích, než je Kalibova a Karlině. Hned v úvodu se zjišťujeme, že zemřela maminka hlavního „hrdiny“ – Vojty Kaliby. Bohužel neznáme příčinu její smrti, ale pravděpodobně se jednalo o smrt stářím. Maminka byla duší celé domácnosti, a proto její smrt znamenala ztrátu hospodyně a ženy, která v domě udržovala řád. Smutek nad její smrtí dával najevo pouze otec a Vojtěch. Ostatní se starali o dědictví. Také umírá Bouček, o kterém toho víme velmi málo. „*Včera se snad trochu napil, lehl si jakoby nic a dnes ráno bylo po něm. Umřel ve spaní. Pánbůh mu dal smrt, že si jí ani nezasloužil.*“⁴⁵ Dozvídáme se i něco málo o Boučkově pohřbu. „*Měl prostou, černou rakev, natřenou bez lesku, a na ní přilepený papírový kříž s Kristem.*“⁴⁶ I během pohřbu Karly bylo všechno v černé barvě. Vidíme vývoj v pojetí smrti, zatím co na počátku romantismu Mácha spojoval smrt s bílou, postupně se autoři navraceli zpět ke stereotypu a černé barvě. Umírá i otec Kaliby. Na živu jej držela pouze vzpomínka na milovaného syna, jenž se snad dočká lepší budoucnosti. Vojtovi do vězení, přinesla zprávu Nedomlelka. Tatínkovo poslední přání, vidět syna, nemohlo být splněno, protože se jí nepodařilo vyjednat propuštění. Když se vrátila zpátky k otci, tak zjistila od přítele Kukelky, že otec již je po smrti. I když je motiv smrti použit několikrát, mnoho se nedozvídáme. Autor nehovoří o oblečení nebožtíků, ani o tom jak vypadala světnice, kde ležel mrtvý. Rozdíl mezi romantizmem je patrný. Zatím co dříve se popis smrti objevoval v širokých niancích, zde se autor postupně přiklání k reálnému, přirozenému pojetí smrti a navrácí se k zlidovění. To pozorujeme u odcházející duše Kaliby.

⁴⁵ RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959, str. 56

⁴⁶ Tamtéž s. 57

Představitelkou píšící v období realismu je Božena Němcová. V jejím díle *Babička* vystupuje také dcera sedláka, Viktorka, o které se dozvídáme z úst myslivce. Motiv smrti se v jeho vyprávění vyskytuje hned několikrát, a proto jsem si Viktorku vybrala. Poprvé se Viktorka přiblížila smrti, když jí bylo tak zle, že kovářka, co ji opečňovala zavolala kněze, aby jí udělal poslední rozhřešení. Viktorce se však do druhého dne udělalo lépe a smrti tak unikla. Druhé setkání se smrtí nastává, když se Viktorka vrací do rodného kraje. Divoce se smějíce, zahazuje něco do vody. Myslivec si všimne, že už nemá tak veliké břicho jako před tím a můžeme si domyslet, že Viktorka do vody hodila dítě. Není zcela jisté, zda jej Viktorka zabila, nebo se jí narodilo mrtvé. I tak je velmi morbidní, že jej hodila do vody. Další motiv smrti se objevuje tři roky po Viktorčině návratu. Jejím otci se nedařilo skonat. Říkalo se, že ona mu jeho duši drží. Podle psychologie jedna s možností umírání je, že se umírající drží na živu pouze kvůli nějaké druhé osobě, třeba čeká, až se za ním naposledy zajde rozloučit, nebo zemře poté, co potomek dokončí školu, vejde do sňatku a podobně. Stejně tak je tomu i Jana Karafiáta. Poté, co Janinku navštíví broučci, aby se s ní rozloučili, tak ona teprve umírá, jak kdyby čekala na poslední sbohem. Nakonec když Viktorka přišla do světnice, kde tatínek ležel, usmála se a on zemřel. Umírání je popisováno celkem krátce, dozvídáme se však, že rodina byla s umírajícím přítomna až do poslední chvíle. V dnešní době lidé často umírají v hospicích a jiných zařízeních a rodina jim ne vždy je přítomna. Některé udivovalo, že Viktorka ještě žije. Zde můžeme shlédnout další motiv smrti, a to ve vysvobození, které by nastalo pro Viktorku, kdyby zemřela. Babička: *“Lépe by jí bylo v zemi, nežli jí na zemi je”*⁴⁷ Šťastná smrt, byla „*považována smrt bleskem, která měla být dokladem boží lásky*“⁴⁸. Tato smrt, zasáhnutí bleskem, potkala Viktorku. Před možným nebezpečím se jí snažil varovat pan Prošek. Viděl ji stát v lese pod stromem, jak tleská. Viktorka jej bohužel nevnímala, je možné, že sama po smrti toužila. Podle myslivce si sedla po jedle nad jejím bydlištěm, aby viděla na bouřku. Tam ji však zasáhl blesk. Během pohřbu Viktorka ležela v jednoduché dřevěné rakvi. U nohou měla svěcenou vodu a u hlavy jí ležela lampička.

Božena Němcová se nevěnovala pouze venkovské próze, ale také sbírala pohádky. I v nich můžeme narazit nejednou na motiv smrti. Dalším sběratelem tohoto období je i Karel Jaromír Erben. V jejich pohádkách můžeme najít pozůstatky rituálů. Oproti dílům

---

⁴⁷ NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str.209

⁴⁸ NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, str. 191

pro dospělé je smrt popisována drastičtěji. Useknutí hlavy drakovi, zabíjení zvířat a podobně. Pozůstatek rituálů vidíme například v obětování princezny drakovi. Rozdíl mezi nimi je, že v pohádce je oběť připravena být obětována, pro osvobození království od utrpení, oproti skutečnosti, kdy obětování bylo mnohdy nedobrovolné. Většinou však díky přítomnosti hrdiny vůbec k obětování nedojde. Také se setkáváme se smrtí, jako personifikovanou osobou, která přímo hovoří a setkává se se smrtelníky. V české republice se spojuje spíše s ženskou osobou. Příkladem je pohádka Karla Jaromíra Erbena *Dobře tak, že je smrt na světě*. „*Já jsem to, smrt, již si jdu pro tebe.*“ „*Pěkně vítám! Toť jsou k nám hosti!*“ řekl kovář, *potutelně se usmívaje*, „*jen dál, jen dál, vzácná paní!*“⁴⁹ Kovář si doma smrt posadil na židličku, ze které již nemohla utéci, protože to bylo jedno z přání, které mu splnili svatí, o které se hezky postaral, a tak smrt musela zůstat sedět, dokud ji kovář nepropustí. Erben popisuje i jak kovář zabíjel zvířata, jak nůž projel huse do krku, ale nemohla zemřít ani ona, ani holoubata, ani vepř kterého sekl sekyrkou do hlavy, protože smrt byla uvězněna a nemohla tak konat svou práci. Přemnožily se zvířata a sežrali všechnu úrodu a lidé neměli co pít ani jíst, ale nemohli zemřít. „*Přece to tak pánbůh dobře učinil, že je ta smrt na světě!*“ *Šel a sám se ji poddal a ji propustil; ta ho ihned taky zadávala. A tak přišlo potom pomalu všechno zase do starého pořádku.*“⁵⁰ Smrt nemá chne kosou nad kovářovou hlavou, tak jak jsme zvyklí, ale zadává ho, což je vzhledem ke stereotypnímu vyobrazení smrti neobvyklé. Karel Jaromír Erben a Božena Němcová jsou zakladateli tradiční lidové pohádky. Ve 2. polovině 19. století se obecně prohloubil zájem o literaturu pro děti mládež. V této době se začala uplatňovat spíše estetická hodnota namísto výchovné funkce, která převažovala v předchozích letech. Na scéně se objevuje Jan Karafiát, u kterého je výrazné použití motivu smrti právě v literatuře určené nejmenším čtenářům. Tato kniha byla určena zejména nejmenším čtenářům. Vyprávění ze světa svatojánských broučků je inspirováno životem Jana Karafiáta. Postavy vedou plnohodnotný život, který je však podřízen jejich víře. Motiv smrti, který je pro nás klíčovým, se nachází v předposlední kapitole s názvem *Šťěstí i při těžkých ztrátách*. Karafiát se snažil smrt vylíčit, jako přirozenou součást života. Oproti tradičním lidovým vyprávěním od Erbena a Němcové je smrt popsána nenásilně a bezbolestně a hlavně velmi přirozeně. Avšak i u dříve zmiňované pohádky *Dobře tak, že je smrt na světě*, je smrt přirozená, ale na rozdíl od Janinky, která je díky své víře se smrtí smířena, Kovář se s ní

---

⁴⁹ Karel Jaromír Erben - *Dobře tak, že je smrt na světě* [online]. 2013 [cit. 18. dubna 2015]. Dostupné z: <<http://www.cist.cz/Pohadky/smrt.htm>>

⁵⁰ Karel Jaromír Erben - *Dobře tak, že je smrt na světě* [online]. 2013 [cit. 18. dubna 2015]. Dostupné z: <<http://www.cist.cz/Pohadky/smrt.htm>>

snaží bojovat, ale postupně zjišťuje, že bez smrti by to nešlo a směřuje se s ní. Vyobrazování smrti v tomto díle je spojeno s krásou. U mladých čtenářů může dojít ke stesku po Janince, která umírá, ale i přes to najde osvobození ve víře, a mezi broučky zůstane jako chudobka, která je symbolem čistoty, prostoty a skromnosti. „ *U háječku pod skalou vřes červeně a bíle rozkvetlý, a v tom vřesu mech jako samet, a v tom mechu na samé skále krásná, krásná chaloupka. [...] Janinka ležela na lůžku všecka sváteční, a všecko, jako by měla veliký svátek. Dvanáct židli kolem lůžka [...] Broučci byli celý udivení, co to asi bude, ale maminka už měla oči plné slz. A když se usadili, sedla si Janinka na lůžku. „Milí broučci a berušky, ty můj Broučku a Beruško, to jste hodní, že jste přišli ještě se ke mně podívat. Pán Bůh mi zjevil, že se dnes z toho světa odeberu, a tak já bych se ráda s vámi rozžehnala.“ [...] Ted' už tady nebudu, ale pán Bůh vás bude i nadále učit poslouchat. [...] Když pak umřu, pochovejte mě tadyhle v mechu hned pod okny.[...] A když ještě každého políbila, položila se na znak a pokojně ležela, všecka sváteční. [...] Pak vykopali před okny v mechu hrobeček, zaplakali, Janinku do něho pěkně uložili a třetí den tam kvetla chudobička, bílá jako mléko s krajíčkem jak krev červeným.*“⁵¹ Symboliku květiny vyrůstající na hrobě po mrtvé Janince použil i Erben ve své kytici. Tam to byla Mateřídouška, která svou vůní připomínala zemřelou matku, kdežto zde je to chudobka která je symbolem toho, co Janinka představovala. Stejně jako u předchozích autorů, i Karafiátova Janinka byla vystrojena do svátečních šatů, ve kterých umírala. Dílo je velmi podložené vírou a posmrtný život existuje prostřednictvím květiny. Autorovi se povedlo krásným a přirozeným způsobem vyobrazit smrt. V dnešní době jsou děti z procesu smrti často vyřazovány, a proto je dobré, je se smrtí seznámit, jako s přirozeným koloběhem života.

---

⁵¹ KARAFIÁT, Jan. *Broučci*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, 2013. 116 s. Omega. ISBN 978-80-7390-028-1. s.112- 113

5. MOTIV SMRTI V DÍLECH JANA NERUDY

V dílech Jana Nerudy se objevuje motiv smrti velmi hojně, ať už se jedná o poezii, či prózu. „*Napiši- li někdy knihu básní, bude se jmenovat Hřbitovní kvítí.*“⁵² Nejvíce jej můžeme spatřovat v počáteční tvorbě autora. Motiv smrti není pouze na pozadí díla, ale napomáhá gradaci, postupu děje, vykreslování povahy jednotlivých postav a někdy je i dějovým rozuzlením.

5.1. Motiv smrti v próze

Mezi prozaická díla, ve kterých se motiv smrti objevuje, patří Povídky Malostranské, z nichž jsem vybrala několik ukázek, ve kterých motiv hraje klíčovou úlohu. V tomto díle jsou události smrti popisovány pozorovatelem, kterého příhody, dějící se na Malé Straně, kde se odehrávají děje povídek, nijak nedojímají a pouze je popisuje. Možná je to z důvodu, že si autor pamatuje Malou Stranu očima zvědavého dítěte, pro které byly důležitější postavy, které se zde objevovaly, než jejich příběhy. Z jednotlivých povídek se můžeme dozvědět i něco málo o tehdejších aktu pohřbu. Neruda popisuje většinou lidi, kteří jsou na okraji společnost. Oproti tomu můžeme nahlédnout na pohřby lidí zámožnějších (například: *Doktor Kazisvět*). Překvapující informace je, že se na pohřeb mohl dostavit téměř „kdokoliv“. Tento příklad můžeme najít v povídce *O měkkém srdci paní Rusky*. Tyto informace jsou dohledatelné například v knize *Dějiny smrti I.: „[...]počátkem 19. století, když kněz přinášel nemocnému viaticum, mohl do domu a do ložnice umírajícího vstoupit kdokoli, třebaže jej rodina neznala.*“⁵³

Jednou z prvních povídek, kde můžeme narazit na motiv smrti je, *Přivedla žebráka na mizinu*. Povídka vypráví o žebrákovi jménem pan Vojtíšek, kterému život zničily pomluvy. Nebyl to obyčejný žebrák, i přes to, že patřil na okraj společnosti, lidé ho měli rádi a pomáhali mu. Považovali jej za „svého žebráka“. Dbal svého vzhledu, byl slušný. Každý den procházel Malou Stranou a k večeru se vracel ke kostelu svatého Mikuláše, kde však nikdy nežebral. Náhlý zvrat v ději nastává, když panu Vojtíškovu nabídne žebračka, které

⁵² KOVÁŘÍK, Vladimír. *Mládí Jana Nerudy: čtení o dětství, chlapectví a jinošství velkého básníka*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1955. s. 181

⁵³ ARIÉS, P. *Dějiny smrti, díl I.: Doba ležících*. 1. vyd. Praha: Argo, 2000. s. 33.

řikají, bába miliónová“, společné žebrání. Ten ji však odmítne a žebračku tím urazí. V rozpravě mezi nimi mě zaujala odpověď žebračky, na otázku pana Vojtíška, proč má jen jeden zub. „*To víte, že ztráta zubu znamená vždy ztrátu dobrého přítele. Už jsou všichni v hrobě, kdož mě přáli a se mnou to dobře minili [...]*“⁵⁴. Zanedlouho začnou kolovat Malou Stranou podivné zvěsti, že pan Vojtíšek není žebrák a že má dost peněz. V ději nastane zvrat, obyvatelé žebráka odmítají. „*Panu Vojtíškovi vyhrnuly se slzy náhle proudem. „ Vždyť jsem – vždyť jsem –, ‘ Já byl po celý život tak poctivý!*“⁵⁵ Je nucen jít žebrat jinde, kde ho lidé neznají. Místem mezi životem a smrtí, se pak stává Újezdská brána, kde pana Vojtíška naleznou mrtvého. Celá situace, ve které je jasně použit motiv smrti, začíná velmi pochmurně. Smrt, která postihla pana Vojtíška, byla velmi krutá. „*Bylo mrazivé únorové jitro. Venku ještě šero, okno samý tlustý, květnatý led, v němž se oranžově odrážel svit z protějších kamen [...]* Kus lojové svíčky svítil tiše v čtyřhranné skleněné lucerně. „*Cože, pan Vojtíšek?*“ [...] „*Ano*“ odpověděl, „*našli jsme ho po půlnoci na Oujezdě vedle kanonýrských kasáren. Byl nadobro zmrzlý a dali jsme ho do umrlčí komory ke karmelitánům. Měl jen rozedraný kabát a kalhoty, ani košili neměl.*“⁵⁶ V této povídce můžeme pozorovat, jak lidé důvěřují cizí osobě, naproti člověku, kterého znají dlouhou dobu. Autor popsal Vojtíškovu smrt jako velmi realistickou skutečnost, která patří do běžného života.

Další povídkou, ve které je klíčovým momentem smrt je, *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku*. Povídka vypráví o krupaři panu Vorlovi, který si otevřel na Malé straně svůj nový krám „U zeleného anděla“. Obchod si otevřel na místě, kde jaktěživ před tím žádný nebyl a dal i probourat zeď do ulice. Pro sousedy bylo nepochopitelné, že se k nim přistěhovat cizí člověk a navíc porušil tradici a otevřel si krupařství. Pan Vorel si pořídil novou dýmku, kovanou stříbrem, aby se sousedům zalíbil, avšak to netušil, že právě ta se mu stane osudnou. První zákaznicí v krupařském krámu byla slečna Poldýnka. „*Nevešla zcela, přitiskla si šátek honem k nosičku. Byl pan Vorel z dlouhé chvíle bafal upřímně, a v krámě bylo kouře dost.*“⁵⁷ V této povídce můžeme narazit i na pana Vojtíška (žebráka), kterému pan Vorel nabídne, aby si za ním chodil. Slečna Poldýnka se zmíní, že v krámu je tak nakouřeno „*že je všechno jako uzené*“⁵⁸. A tak si pan Vorel vyslouží přezdívku „*uzený*“

---

⁵⁴ NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013. s. 96.

⁵⁵ Tamtéž s. 98

⁵⁶ Tamtéž s. 99

⁵⁷ Tamtéž s. 130

⁵⁸ Tamtéž s. 131

*krupař*⁵⁹. Po nějakém čase, kdy do krámu nikdo nevstoupil, krupař zkrachoval a oběsil se. U této povídky můžeme dojít ke smrti dvěma cestami. Pan Vorel se mohl oběsit z důvodu krachu a zadlužení, nebo jej k sebevraždě dohnala samota, ve které se potácel po celou dobu. Prozatím jsme se setkali se sebevraždou skokem, nebo utopením. Můžeme spatřit vývoj sebevraždy. Zatím co dříve bylo oblíbené utopení, v pozdějších dílech se autor přiklání k oběšení, které je podle dosavadních výzkumů nejoblíbenější.

Na řadu přicházejí povídky, které se trochu liší od předchozích dvou. Povídka *O měkkém srdci paní Rusky*. Naproti předchozím povídkám je zde motiv smrti použit hned na začátku, kdy zemře pan Velš. Na první pohled se může zdát, že právě o něm vypráví tento příběh, avšak tomu tak není. Hlavní postavou je paní Ruska, vdova, která se účastní pohřbů a pomlouvá nebožtíky. Vždy si najde osobu, které se během svého naříkání vyzpovídá. Tato vlastnost se jí nevyplatí právě na pohřbu pana Velše, kdy byla z pohřbu vykázána, a byl jí zakázán přístup na další pohřby panem komisařem. „*Zdráva v májové noci na koštěti přiletěla? [...] Tady ta čarodějnice se sem vetřela a pomlouvá mrtvé. Má jazyk jako meč.*“⁶⁰ Avšak paní Ruska se nedá a po půl roce se přestěhuje k Újezdské bráně, kde musí projít každý pohřební průvod. Vždy když nějaký procházel tak vyšla před dům a tiše si naříkala. V této povídce je pohřeb vyobrazen jako společenská událost, které se paní Ruska musí účastnit. Motiv smrti, ač se zdá, že je v pozadí, nese zde velmi důležitou funkci. I přes „zesměšňování“ procesu pohřbu je tato povídka velmi pesimistická a hlavní postavou je žena, která se svým způsobem vyžívá v tak morbidní události, jako je pohřeb. Povídka je však založena na stejném základu jako předchozí povídky, a to na pomluvách.

Poslední povídkou je *Doktor Kazisvět*. Tato povídka se taktéž od předchozích v mnohém liší. Mezi první motivy smrti, které se nacházejí v tomto díle, jsou umrtí matky a otce doktora Heriberta, který byl vystudovaný lékař, nemocné ale neléčil. Byl to samotář, nepozdravil a lidé ho pomlouvali. Klíčovou událostí je smrt pana radního Scheplera, která pro většinu pozůstalých byla spíše kladnou událostí, nežli zápornou. Vdovy si všichni všímali a litovali jí, doktor, který pana Scheplera (radního) prohlásil za mrtvého, dostal dobře zaplaceno, praktikanti z úřadu, nesouce jeho rakev, byli všem na očích. Toho dne, kdy se konal pohřeb pana radního Scheplera, se doktor Kazisvět vracel Újezskou branou z procházky. „*[...] náhle rakev sjela užším koncem k zemi a víko s rachotem odskočilo. Mrtvola zůstala sice v rakvi, ale svezla se trochu do kolenou a pravá ruka se vymrštila přes*

---

⁵⁹ Tamtéž s. 131

⁶⁰ NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013. s. 103.

*rakev ven [...]Jaksi mimovolně chopil se Heribert svíslé ruky, snad aby ji zase v rakvi umístil. Ale podržel ji v rukou svých, prsty je nepokojně hrály a oči spočívaly pátravě na mrtvém obličejí před ním [...] Ten muž není mrtev!*⁶¹(Neruda, 201, str. 119) Pan radní byl vzkříšen a doktor Kazisvět se dál s nikým nebavil a nemocného nikdy nepřijal.

Tato povídka má ironický nádech. I přes smutnou událost smrti, nikdo po zesnulém netruchlí. Obyvatelé si libují v krásném slunném dni. Zjišťování, zdali je pan radní živ, nebo mrtev, působí chvílemi velmi humorně. „*‘Ten muž není mrtev!’ ‘Nesmysl! – Vy jste blázen! ‘hučel pan doktor Link. ‘Kdepak je policie?’ volal do toho Ostohradský. Na tvářích byl největší zmatek. Jen sládek Kejřik byl rychle přistoupil ke klidnému Heribertovi. ‘A co se má stát?’ tázal se dychtivě: ‘Není – opravdu není mrtev?’ ‘Není. Je jen strnulý. Ted’ ho rychle doneste někam do domu, ať zkusíme pomoci!*“⁶²

U těchto příběhů můžeme spatřit několik společných rysů. Pomineme-li styl, jakým autor píše, popisování detailů a podobně, nejvýraznějším rysem je společný motiv smrti na pozadí pomluvy, který je více než zřejmý. U povídek: *Přivedla žebráka na mizinu, Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku*, pomluvy hlavní postavy dovedou až ke smrti, která je v těchto případech pesimistickou událostí. Pro autora je typické popisování a rozvíjení fantazie čtenáře. Samotná smrt do detailu vykreslená není, avšak když se seznámíme s jednotlivými postavami, dokážeme si živě představit, jak samotný akt smrti probíhal a jak mohlo na smrt sousedů reagovat okolí. Oproti tomu zde stojí příběhy o doktoru Kazisvětovi a paní Rysce, které smrt spíše zesměšňují. Zde je naopak více rozebrán motiv smrti a pohřbu. V tomto případě spíše z ironického pohledu, než z pohledu tragické události. Tyto povídky nám umožňují nahlédnout do tehdejší doby. Díky nim se můžeme dozvědět něco o tehdejších pohřbívání, tradicemi s ním spojenými. „*...a dům se připravuje, aby vypravil a sprovodil mrtvolu staré Žanyvky. Na stinném dvoře stojí na marách černým sukнем pokrytých jednoduchá sice, avšak dosti pěkná umrlčí truhla, černě a leskle natřená, se čtyřmi medvědími pozlacenými pazoury. Na víku je pozlacený kříž, kolem něho se rozkládá zelený myrtový věnec, s něhož visí široká bílá stuha. Ke každé podélné straně mar jsou pro ozdobu přistavěny černé, asi dvě stopy vysoké a čtyřhranné tabule, na nichž stojí vypuklé*

---

⁶¹ NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013. s. 119

⁶² Tamtéž s. 119

*stříbrné figurové ozdoby, znaky to pohřebního bratrstva.*⁶³ Ukázka je z povídky Týden v tichém domě, kde je pohřbu věnována celá kapitola.

Motiv smrti můžeme najít i v povídce *U tří lilí*, kde je zobrazena lhostejnost mladé ženy, která je bezcitná k nastalé situaci. Dívka místo truchlení nad zemřelou matkou odchází večer tancovat, bavit se a padnout do náručí básníka. Povídka zaujala i F. X. Šaldu „*nejskvělejší, poněvadž nejupřímnější oslavu sexu, která kdy byla napsána v české literatuře.*“⁶⁴

5.2. Motiv smrti v poezii

Mnohem intenzivnější použití motivu smrti můžeme shledat u poetické sbírky *Hřbitovní kvítí*, která už ze svého názvu čtenáře nabádá, že se nejedná o optimistické dílo. Je to sbírka z počátku Nerudovy tvorby.

Ve sbírce se nachází 7 básní, které nejsou nijak označeny, poté dalších 50 nadepsány římskými číslicemi a dvě německy psaná motta.

Prvních 7 básní na sebe volně navazuje Tyto básně jsou spojeny jednotícím prvkem, vyprávěním o Janu Nerudovi, který šel navštívit svého zemřelého přítele Antonína Tollmanna, kterému je sbírka věnována. „*Patřil k nim především Antonín Tollmann, věrný druh a oddaný přítel, dobrý společník, který se dovedl od srdce zasmát i po celé dlouhé hodiny vyprávět a vážně debatovat, ale který, bylo-li třeba, dovedl také kráčet vedle Jana beze slova.*“⁶⁵ „*Památce časné zemřelého přítele svého, nezapomenutelnému Antonínu Tollmannovi věnuj básník*“⁶⁶) na hřbitov. „*Na pahorku leží pole chudé- / ostrov v časů proudu- málo znáno [...] Noha spěla má k těm chudým rovům, / poutcova jak k hrobu spasitele, / bych zemřel místo, čtvrtá zim kde stlala / sabatový šat svůj nepříteli.*“⁶⁷ V první básni se dozvídáme, že Nerudův přítel je čtvrtým rokem pochován na hřbitově ležícím na pahorku. V další básni je popisováno, co básník na hřbitově vidí. „*Zelená se tráva po*

---

⁶³NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013.

⁶⁴ SVOBODA, L., ŠALDA, F.X. *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1967. s. 341.

⁶⁵ KOVÁŘÍK, Vladimír. *Mládí Jana Nerudy : čtení o dětství, chlapectví a jinošství velkého básníka*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1955. s. 181

⁶⁶ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí: [Podle vydání z roku 1858: K padesátému výročí básnickovy smrti]*. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: Z básnického díla; Sv. 1. s. 9

⁶⁷ Tamtéž s. 13

*hřbitově. [...] Červená se kvítí po hřbitově. [...] Však i zažloutlé zde bejlí hnusné / porodila v bolu země pustá*⁶⁸ Autor na hřbitově narazí na hrobníka, kterého se ptá, zdali neví, kde leží jeho přítel. V této básni se můžeme dozvědět, že Neruda považuje za příčinu smrti přítele neopětovanou lásku, na kterou, podle slov hrobníka, umírá spousta lidí. *„Puklo mu jen srdce, / že mu oplátila lásku nevděkem! [...] Kde by asi ležel, nevím víc; / neboť věřte, kterým srdce puklo, / že jich leží tuto na tisíc.*⁶⁹ V dalších básních se popisuje povaha Antonína Tollmanna, jak jej potkala nešťastná láska a postihla nemoc. Sbíрка je doplňována ilustracemi, ve kterých na první pohled můžeme spatřit motiv smrti (obrázek číslo 1). V poslední části jsou popsány společné chvíle Nerudy a jeho přítele. Autor tuší, že se brzy opět setkají. (Až sám zemře) *„Lihávali na jednom jsme loži, / a tys horlil pro mou netečnost, / kdežto bažit po tvých ideálech / vadila mně pouhá skutečnost. // A ta skutečnost již shromáždila / tisícových v krátkém žití bolů, / srdce vadne, brzo, nejspíš brzo / poležíme sobě opět spolu.*⁷⁰

Další básně jsou označeny římskými číslicemi od I. – L. V několika básních jsou například popisovány Dušičky. *„Bujná zeleň z jara v listech skví se, / života jarého obraz větrný, / o dušičkách ale dávno vryla / na každý list smrt svůj obraz černý.*⁷¹ Zde je krásně viditelný kontrast jara a podzimu, který autor používá. V jedné z dalších básní s „Dušičkovou“ tematikou je patrný motiv, popisující děti. V tomto případě jdou navštívit zesnulého otce na hřbitov. *„U šachty zas malý hošík s sestrou / menší klečí jako přikován, / vždyť zde někde pod tou zpustlou hlinou / otec jejich leží pochován.*⁷² Děti se v Nerudových básních objevují velmi často, například hned v další básni, kde malý hošík nezbedně poskakuje po náhrobcích.

V celém díle jsou viditelné romantické prvky. Ne ve všech básních je popisován motiv smrti, ale vyskytují se zde i témata jiná, která jsou však mnohdy pesimistická a ve smrti nacházejí rozuzlení.

---

⁶⁸ Tamtéž s. 14

⁶⁹ Tamtéž s. 15

⁷⁰ Tamtéž s. 21

⁷¹ Tamtéž s. 25

⁷² NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí: [Podle vydání z roku 1858: K padesátému výročí básnickovy smrti]*. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: Z básnického díla; Sv. 1. s. 27

„*Smutný náhle oko nevěstino, / smutným celé družstvo svatební, / potkají – li lidé zveselení / průvod černý – průvod pohřební*“⁷³ Jak je z veršů patrné, autor spojoval akt pohřbu s černou barvou oproti předchozího, u kterého doprovázeli rakev družičky v bílém.

V jedné z básní se autor obrací na Erbena: „*Zlato chtít snad pozlacovat, / slunce svíci osvěcovat, / duhu barvou domalovat, / sopku ohněm podpalovat, / demantů chtít tvrdost zvýšit, / oblaků chtít rychlost spíšit, toť by bylo rozumnější / nežli tvoje, pěvče Erbene, / písňe chtít snad písni opěvovat.*“⁷⁴ I přes to, že se v dílech vyskytují i jiné motivy, všechny mají značně pesimistický nádech a mnohdy jsou se smrtí spojovány. Autor opět velmi rozvíjí čtenářovu fantazii a během čtení si můžeme i blíže nahlédnout na vzhled hřbitova.

---

⁷³ NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí: [Podle vydání z roku 1858: K padesátému výročí básnickovy smrti]*. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: Z básnického díla; Sv. 1. s. 67

⁷⁴ Tamtéž s. 44

6. ZÁVĚR

V této práci jsem se zaměřila na téma motiv smrti použitý v literatuře 19. století. Mé první kroky směřovaly k nahlédnutí na otázku Co je to vlastně smrt? Na tuto otázku se snažili odpovědět lidé už po několik století. Existují různé filozofické myšlenky o tom, co po smrti nastane, tomuto jsme se věnovali v druhé kapitole, kde byli popsány nejzásadnější filozofické domněnky o tom, co je vlastně smrt. V průběhu staletí se domněnky měnili v závislosti na vědě a na předchozích poznatcích. S jistotou můžeme říci, že smrt je proces, při kterém tělo ztrácí základní dovednosti, srdce přestane bít, mozek přestane fungovat, krev přestane proudit, orgány nepracují tak, jak by měly. Otázkou je duše, která se podle různých náboženství může například reinkarnovat, nebo odejít do věčného klidu. Dle Platóna je tělo pouze vězení pro duši a teprve po smrti duše teprve začíná být volná a může „žít“.

V dalších kapitolách jsme se věnovali již samotné literatuře. První motiv smrti se objevoval v 19. století v kalendářních povídkách. Dva základní proudy daného století jsou romantismus a realismus, podle nichž byly zařazeni jednotliví autoři. Klíčovým autorem romantismu je Karel Hynek Mácha, který vnímá smrt, jako úplný konec všeho a odchod duše do ztracení mezi mrtvé. Mácha netradičně spojuje smrt s bílou barvou oproti jiným pozdějším spisovatelům. Zatím co v romantismu je vykreslována v širokých niancích od reálna až po metafyzično, v realismu se stává přirozenou součástí života a vrací se zpět do stereotypu. Autoři gradují situaci umírání s motivem bouře, noci, větru. Tyto motivy jsou společné pro oba proudy 19. století. Autorem píšícím o smrti byl také Karel Sabina, který měl velmi blízko k Máchovi. V romantismu jsme se dále rozebírali smrt u Karla Jaromíra Erbena a jeho sbírky Kytice. Tato baladistická sbírka je plná smrti, autor ji popisuje velmi drasticky, stejně jako Mácha, když Viléma lámou v kole. Erben se nevyhýbá ani smrti dítěte, která se objevuje v Kytici v básních Vodník a Polednice. Erben spojuje smrt s motivem květin, které vyrůstají na hrobě pozůstalých. Zatím co v Kytici je to Mateřídouška, v dalších básních je to povětšinou tráva. Symboliku květu na hrobě používá i Jan Karafiát, který přibližuje smrt dětskému čtenáři, stejně tak jako sběratelé pohádek Božena Němcová a Karel Jaromír Erben.

Z pohledu realismu je klíčovým autorem Karel Václav Rais, který smrt ztvárňuje s větší četností díle Kalibův zločin. Autor na konci popisuje, jak Vojtěchova duše prchá

pryč oknem do světničky. Během realismu dochází ke zlidovění a navracení se k tradicím. Za největší postavu 2. poloviny 19. století považují Jan Neruda, který si vždy přál psát o smrti jinak než ostatní. Do určité míry se mu to podařilo v próze, kdy smrt bere spíše jako přirozený průběh života, ale v poezii se setkáváme s verši, které jsou srovnatelné i s jinými autory.

Cílem práce bylo zjistit, jak se motiv smrti v průběhu 19. století vyvíjelo. Smrt se na začátku století odkloňovala od stereotypu, zatím co v realismu jsme se dostávali zpět do známých kolejí. Společné prvky po celé století jsou, že mrtví byli při svém pohřbu oblékáni nejlépe, jak to šlo ve vsí kráse. Nalezneme i výjimky, kdy si smrt pro ně přijde zcela nepřipravené, to pak umírají, třeba jako pan Vojtíšek, v potrhaném oblečení. Závěrem je, že v průběhu od romantismu k realismu došlo ke zlidovění a nahlížení na smrt, jako přirozenou součást života.

4. POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRLÍ LITERATURA:

1. BŘEZINA, Otokar. Tajemné dálky. Praha : Regulus, 1993. 91 s. ISBN 8090156401
2. KARAFIÁT, Jan. *Broučci*. 1. vyd. Praha: Dobrovský, 2013. 116 s. Omega. ISBN 978-80-7390-028-1.
3. NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha 1969, str.
4. NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí: [Podle vydání z roku 1858: K padesátému výročí básnickovy smrti]*. Praha: Vilém Šmidt, 1941. 77 - [I] s. Neruda, Jan: Z básnického díla; Sv. 1.
5. NERUDA, J. *Povídky malostranské, Arabesky*. Praha: DOBROVSKÝ S.R.O., 2013.
6. NERUDA, J. *Básně*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1956
7. RAIS, K. V. *Kalibův zločin*. Praha 1959
8. SABINA, Karel - KREJČÍ, Karel. *Hrobník*. 8. vyd. Praha : Odeon, 1977. 176 s. Skvosty české literatury.

SEKUNDÁRNÍ LÍTERATURA

9. ASSMANN, Jan a MACHO, Thomas H. *Smrt jako fenomén kulturní teorie: obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. 91 s. Světová náboženství. ISBN 80-7021-514-3.
10. ARIÉS, P. *Dějiny smrti, díl 1.: Doba ležících*. 1. vyd. Praha: Argo, 2000.
11. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století : slovníková příručka*. Vyd. 3. Praha : Československý spisovatel, 1982.
12. DEML, Jakub. *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. 2. vyd., (Ve Votobii 1.). Olomouc : Votobia, 1994. 554 s. ISBN 8085619075.
13. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie : nauka o umírání a smrti*. 1. vyd. Praha: Galén, c2000. 191 s. ISBN 8072620347.
14. HODROVÁ, D. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. Praha 2001

15. KOVÁŘÍK, Vladimír. *Mládí Jana Nerudy : čtení o dětství, chlapectví a jinošství velkého básníka*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1955. s. 181
16. LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň 9.-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. 425 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-85917-79-3.
17. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004
18. MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003. 414 s. ISBN 80-903001-8-9.
19. SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 271 s. Orientace. ISBN 80-7192-914-X.
20. SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Vyd. 1. Praha: Epoque, 2006. 415 s. ISBN 80-87027-11-6.
21. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozš. Praha, 1984.
22. SVOBODA, L., ŠALDA, F.X. *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1967. s. 341.
23. RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2002.
24. VOKURKA, Martin a HUGO, Jan. *Kapesní slovník medicíny: výkladový slovník lékařských termínů pro širokou veřejnost: [3500 nejdůležitějších hesel]*. 2., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, ©2008. 188 s. ISBN 978-80-7345-163-9.
25. VAŠÁK, Pavel. *Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy*. 1. vyd. Praha : Akropolis, 2007.
26. ZELENÝ, V. , *Život Josefa Jungmanna*. Praha 1873,

INTERNETOVÉ ZDROJE

27. Anaxagorás [online]. 2004 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1889>>
28. Antroposofia [online] 2010 [cit. 2014-04-19] Dostupné z: <http://antroposof.sk/diela_pc/toman_smrt_jista.pdf>
29. Citáty o smrti [online]. 2009 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://ecitaty.wz.cz/citaty-o-smrti.html>>

30. Helena Haškovcová [online]. 2009 [cit. 19. března 2015]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Helena_Ha%C5%A1kovcov%C3%A1>.
31. Karel Jaromír Erben - Dobře tak, že je smrt na světě [online]. 2013 [cit. 18. dubna 2015]. Dostupné z: <<http://www.cist.cz/Pohadky/smrt.htm>>
32. Model Kübler-Rossové [online]. 2009 [cit. 18. dubna 2015]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Model_K%C3%BCbler-Rossov%C3%A9>.
33. REFERÁTY [online]. [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: <<http://www.czreferaty.cz/seminarni-prace/psychologie/smrt-a-umirani/>>
34. Smrt [online]. 2009 [cit. 19. března 2015]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Smrt>>.
35. Sokratés [online]. 2009 [cit. 20. března 2015]. Dostupné z: <<http://azcitaty.cz/citaty/sokrates/>>
36. Vědci poprvé vyfotili smrt, je bledě modrá [online]. [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: <<http://zoom.iprima.cz/clanky/vedci-poprve-vyfotili-smrt-je-blede-modra>>
37. Velký lékařský slovník [online]. 2008 [cit. 2014-04-19]. Dostupné z: lekarske.slovniky.cz